

РИНОК ПРАЦІ У КАПІТАЛІЗАЦІЇ ЛЮДСЬКОГО ПОТЕНЦІАЛУ

У статті встановлено скалярний взаємозв'язок трансформаційних категорій у суспільній площині: людина – людський потенціал та в економічній площині: людина економічна – людський капітал. Обґрунтовано капіталізаційну функцію ринку праці у сфері соціально-трудова відносин, визначено методологічні засади капіталізації людського потенціалу в сучасних економічних умовах. Розкрито процес трансформації з людського потенціалу в людський капітал через обіг фаз відтворення.

Ключові слова: ринок праці, капіталізація, людина економічна, людський потенціал, людський капітал, трансформація, відтворення.

Постановка проблеми. Теорія нової економіки – економіки знань передбачає подальший розвиток ринкових відносин, в процесі чого людський потенціал трансформується в людський капітал на інтелектуальній основі. Тому людський капітал стає активним чинником продуктивності нової економіки і забезпечення економічного зростання країни. Це демонструє можливість отримувати дохід від використання нематеріального капіталу, що реалізовується на ринку праці. Це актуалізує потребу наукового обґрунтування та характеристики капіталізаційної функції ринку праці у процесі реалізації соціально-трудова відносин.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Теорія людського капіталу започаткована у 50-60-х роках ХХ століття в США зарубіжними вченими Т. Шульцом, Г. Беккером, Х. Боуеном, Ф. Махлупом, Дж. Мінцером, Й. Бен-Поретом, М. Блаугом, Е. Лезером, Р. Лейардом, Дж. Псахаропулосом, Ш. Розеном, Ф. Уелчом. Викликала науковий інтерес у вітчизняних вчених, зокрема В. Антонюк, Л. Антошкіної, О. Грішньої, Л. Тертичної, А. Колота, В. Лича, В. Новікова, С. Пирожкова, О. Бородіної, Л. Михайлової. Дослідження методологічних засад функціонування ринку праці та зокрема трансформації його функцій в ринкових умовах висвітлені у напрацюваннях Д. Богині, І. Бондар, О. Волкової, Е. Лібанової.

Людський капітал приймає участь у кругообігу сукупного капіталу нарівні з фізичним капіталом, впливаючи на формування грошової форми капіталу. Тому важливим з наукової точки зору стає розгляд методологічних засад включеності людського капіталу у процесі суспільного відт-

ворення, що зумовлює наукову потребу розгляду концептуальних засад процесно-функціональної відповідності їх відтворювальних фаз з метою забезпечення економічного розвитку країни та визначення функції ринку праці у капіталізації людського потенціалу.

Мета статті – охарактеризувати капіталізаційну функцію ринку праці у процесі реалізації соціально-трудова відносин.

Виклад основного матеріалу дослідження. Базовою категорією концепції людського розвитку є людський потенціал, під яким розуміють індивідуальні характеристики людини, розвиток її здібностей, набуття знань та навичок, використання яких у процесі праці сприяють отриманню доходів.

Поняття «потенціал» (від лат. *potencia*) в перекладі на українську мову означає «можливість» і трактується як сукупність усіх наявних засобів, можливостей, які можуть бути використані у будь-якій галузі, сфері за певних умов та обставин для досягнення певної мети [1, с.630]. У економічній енциклопедії «потенціал» трактується як „наявні в економічного суб'єкта ресурси, їхня оптимальна структура та вміння раціонально використовувати ресурси для досягнення поставленої мети” [2, с.13]. У більшості випадків поняття «потенціал» використовується як синонім поняття «ресурси». Відрізняється новизною підходу думка С.Пирожкова, який вважає, що „головна особливість поняття «потенціал» полягає у тому, що він служить інтелектуальною мірою оцінки можливостей тієї чи іншої системи, які можуть бути реалізовані в даний час чи в майбутньому” [3, с.19].

За визначенням С. Мочерного «людина економічна» розглядається як сукупність економічних потреб, інтересів, цілей індивіда, органічне поєднання в ньому рис працівника і власника. Визначення «людини економічної» передбачає з'ясування її основних ознак, органічно пов'язаних з відносинами власності, що відображають природний (біологічний) і соціально-економічний аспекти розвитку людини в різних соціально-економічних формаціях. У ринкових умовах «людина економічна» виступає також носієм індивідуальної власності - спроможністю працювати, яка за своєю природою є товаром. «Людина економічна» за своєю економічною сутністю проявляється через поєднання двох форм власності - колективної та індивідуальної. «Людина економічна», з точки зору своєї індивідуальної власності в суспільстві є часткою колективної власності. Колективна власність створює людське багатство суспільства, незалежно від його суспільної форми. Індивідуальна власність в ринкових економіках одночасно є носієм цінової вартості, через яку вона обмінюється на власність іншого роду [4, с.214-215].

Таким чином «людина економічна» - це складна суспільна категорія, яка проявляється у товарному виробництві у різних формах вартості, яка через процес обміну перетворюється в капітал. Сам капітал в процесі його споживання є джерелом створення доданої вартості, що дає підстави пов'язувати його не лише із речовими факторами виробництва, а й особистим, людським фактором. Отже, вищезазначене наглядно демонструє наявний скалярний зв'язок у суспільній площині: людина - людський потенціал та в економічній площині: людина економічна - людський капітал.

У визначеннях науковців спостерігаємо тісний взаємозв'язок людського та інтелектуального капіталу з працею, трудовою діяльністю людини, що ставить правомірне питання - в який момент починається дія трудового капіталу як структурного елемента людського капіталу?

Трудова теорія К.Маркса суть економічних відносин від робітниками і капіта-

лістами зводила до відчуженості і експлуатації праці капіталом. Він визначає робочу силу як форму товару, яка належить вільній особі найманого робітника і відчужується від працівника шляхом її купівлі-продажу на ринку, набирає форми змінного капіталу і належить капіталісту як невід'ємна частина сукупного капіталу. К.Маркс вважає, що «ми повинні проводити таку відмінність: робоча сила в руках робітника є товаром, а не капіталом... Як капітал вона функціонує після продажу, в руках капіталіста, під час самого процесу виробництва» [5, с.428].

Таким чином, перетворення робочої сили в людський капітал відбувається у фазі обігу, тобто через ринок праці і включення цього капіталу в процес виробництва. Фаза обігу через ринок праці людського потенціалу визначає його капіталізацію, тобто вартісну сутність людського капіталу в контексті його економічної природи. Це дає підстави співставляти перетворення робочої сили в людський капітал за формами товарного обігу, тобто перетворення товару (робочої сили) в гроші, і зворотне перетворення грошей (людського капіталу) в товар і далі в гроші.

Слід зауважити, що обмін - це фаза відтворення, яка є складовою і наслідком суспільного розподілу та кооперації праці. Категорія «суспільна праця» завжди існує як складова певної сукупності. Економічна значущість фази відтворення не тільки тоді, коли різні види конкретної праці обмінюються між собою, але і в тому випадку, коли в цьому процесі відбувається включення індивідуальної форми праці в суспільну.

У демократичному суспільстві з соціально-орієнтованою економікою людина не може бути предметом купівлі-продажу, тому на ринку праці встановлюються тільки ціни за "оренду" людського капіталу у вигляді заробітної плати. Важливою характеристикою людського капіталу є його здатність підвищувати ефективність діяльності, але її треба постійно підтримувати з метою забезпечення можливості користування в майбутньому.

Продовжуючи цю думку, відзначаємо, що власник своєї робочої сили як володар і носій людського капіталу вступає у

товарно-грошові відносини з конкретним власником майнового капіталу з приводу оренди власного потенціалу, здатного трансформуватися в капітал за умови належного мотиваційного забезпечення.

У цьому контексті О. Бузгалин відмічає стійкий взаємозв'язок: чим більше розвинений новаторський потенціал працівників, тим в більшій мірі вони здатні до здійснення функцій управління як невідчуженої творчої діяльності [6, с.127-136]. Тобто експлуатація знімається сама собою

ГН-	-ТН...ВН...	ТН1 -	ГН1
ГМ-	-ТМ...ВМ...	ТМ1 -	ГМ1
ГП-	-ТП...ВП...	ТП1 -	ГП1
Г-	-Т...В...	Т1 -	Г1
ГІ-	-ТІ...ВІ...	ТІ1 -	ГІ1

Рис. 1. Матрична модель обігу капіталу

Джерело: [7, с.46]

Перший рядок матриці - це наукові дослідження, інженерні та конструкторські розробки, де ГН - гроші, витрачені на придбання ТН (устаткування, матеріалів, інформації, персоналу і т.д.) для НДДКР, ВН - виробництво нових знань (інтелекту співробітників), інформації про їхні нові розробки, тобто про ТН1, частина яких йде на внутрішнє споживання, а частина, що залишилася, - це товари на ринок, де реалізуються за додаткові гроші ГН1. Другий рядок матриці - маркетингові ринкові дослідження, причому ГМ - гроші для проведення маркетингових досліджень, ТМ - устаткування, кадри, інформація, матеріали для досліджень ринку ВМ, ТМ1 - прогнози, практичні рекомендації, бази даних, рекламна продукція і т. п. Третій рядок матриці - підготовка і підвищення кваліфікації персоналу, де ГП - гроші на розширене відтворення фахівців, ТП - навчальна техніка, викладачі, інформація і т. п., продукти першого рядка матриці для ВП - навчання і підготовки персоналу, ТП1 - навчені кадри, одна частина яких направляється «безкоштовно» в усі рядки матриці, а інша - на ринок, за що підприємство одержує визначену оплату ГП1. Четвертий рядок матриці - власне виробництво товарів і послуг, де Г - гроші, Т - куплені товари (робоча сила, засоби праці), В - власне виробництво, Т1 - нові товари для продажів.

в міру розвитку творчого змісту праці. В умовах розвитку постіндустріальної економіки людський капітал важить більше, ніж гроші, технології чи інші ресурси, втілені у фізичному капіталі у вигляді промислового, торговельного, банківського чи фінансового капіталу. Тому людський капітал в умовах інтелектуалізації отримує мотив для самозростання.

На відміну від класичної, Журавльовою І. В. запропонована матрична схема обігу капіталу (рис. 1).

Г1 - виручені від цього нові гроші. П'ятий рядок матриці - обробка інформації з метою прийняття управлінських рішень, де ГІ - гроші, витрачені на придбання ТІ - засобів обчислювальної техніки, мережного устаткування, програмного забезпечення, інформації, персоналу і т. д. для автоматизованої інформаційної системи, ВІ - обробка інформації, виробництво нових знань ТІ1 у вигляді управлінських рішень, баз даних, програмного забезпечення, частина яких йде на внутрішнє споживання на підприємстві, а частина, що залишилася, - це товари на ринок, де реалізуються за додаткові гроші ГІ1; загальний дохід від реалізації всіх товарів становить суму ГН1, ГМ1, ГП1, Г1 і ГІ1.

А. Б. Ніколаєв підкреслює, що в межах товарно-капіталістичного господарства на будь-якому рівні його розвитку обмін відбувається через товарний обмін капіталами [8, с.86-87].

Згідно концепції, запропонованої Г.Г.Єрмоленком, людський капітал доцільно розглядати в системі трьохсекторної моделі сукупного суспільного відтворення, включаючи до її складу підрозділи, які виробляють засоби виробництва, підрозділи виробництва предметів споживання та підрозділи формування людського капіталу. У загальній схемі відтворення сукупного суспільного продукту відзначена третя скла-

дова, яка дасть змогу визнати сферу освіти, як середньої, так і вищої, важливою складовою формування людського капіталу [9, с.18]. Таким чином, всі підрозділи між собою взаємопов'язані: одні забезпечують всі підрозділи засобами виробництва, інші - поставляють товари споживання, а треті - поставляють робочу силу. У процесі відтворення людського капіталу здійснюється природне поєднання економічних інтересів індивідуума та держави, яке виявляється у прагненні до збільшення індивідуального та національного інтересів.

На цих засадах Н.П. Марушаком було запропоновано функціональну модель кругообігу людського капіталу, в якій відображається взаємодія суспільних та індивідуальних інтересів у процесі інвестування в людський капітал. Вона охоплює

шість стадій: перша стадія - це початкове інвестування у розвиток природних здібностей індивідуума й отримання ним початкової та загальної освіти; друга стадія - виробництво людського капіталу (за аналогією з фізичним капіталом) - набуття фахової та вищої освіти; третя стадія - використання - це початок трудової діяльності та застосування знань на практиці; четверта стадія - накопичення - процес перетворення набутих знань у практичні навички і набуття певної кваліфікації; п'ята стадія - якісне відтворення здійснюється через отримання додаткового доходу від набутої кваліфікації; шоста стадія - реінвестування - це використання одержаного додаткового доходу на розвиток людських знань, здібностей, спроможностей (рис. 2).

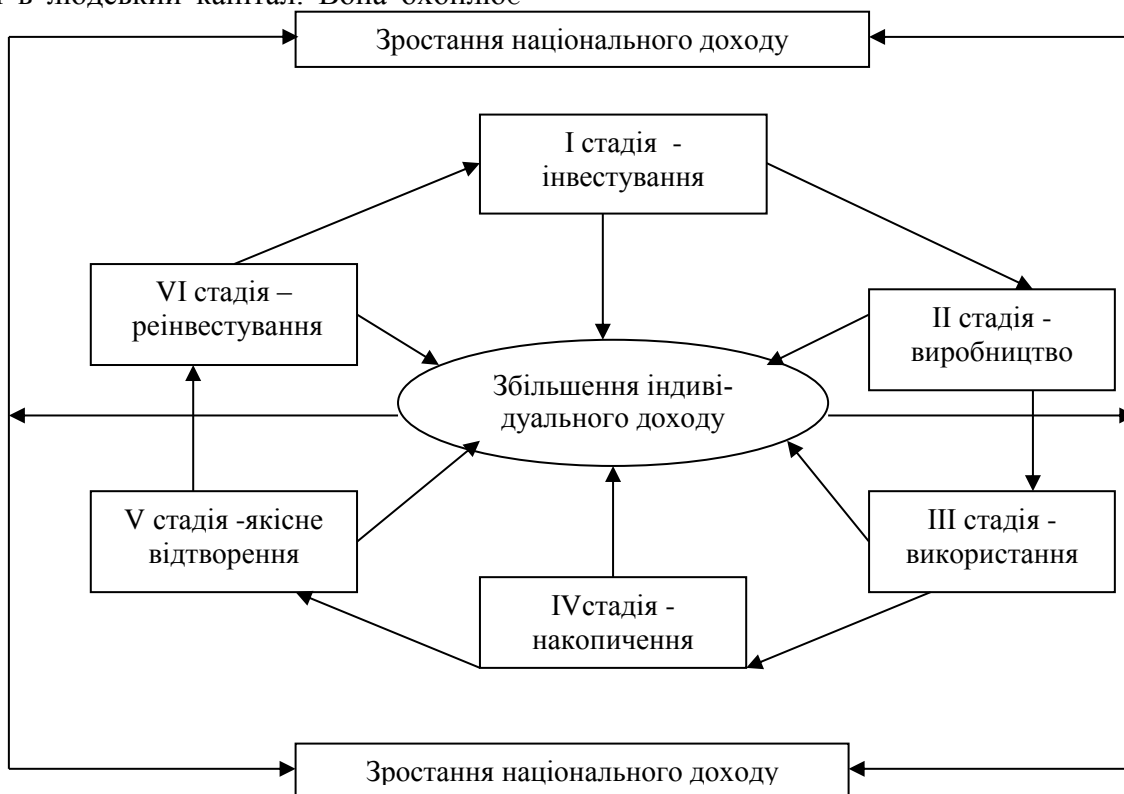

Рис. 2. Функціональна модель формування і розвитку людського капіталу в процесі його кругообігу

Джерело: [10, с.68]

Під впливом загальних процесів глобалізації та інноваційного розвитку економіки поширюється так звана інвестиційна концепція людського капіталу, яка поступово трансформується в концепцію економічного зростання. У такому процесі відбувається якісне оновлення та накопичення людського

капіталу, при якому підвищення рівня знань і практичних навичок людей супроводжується розвитком можливостей їх практичної реалізації. За рахунок цього збільшуються індивідуальні доходи власників людського капіталу та зростає економіка країни, оскільки нові знання, які дістають застосування у

повсякденному практичному житті: 1) підвищують індивідуальну продуктивність праці людини, що робить її здатною виконувати ту роботу, яка має більшу соціальну цінність і, відповідно, вище винагороджується; 2) розвивають у людині ділові навички та підприємливість, що, у свою чергу, наділяє її здатністю приймати обґрунтовані (раціональні) рішення; 3) підвищують чутливість до сприйняття нових наукових розробок, скорочуючи строк їх упровадження у виробництво та стимулюють розробку нових ідей; 4) розвивають інтелект та індивідуальні здібності до генерування нових технологічних ідей та раціональної організації виробництва відповідно до конкретних умов господарювання. Отож за рахунок цих ключових факторів прогресу, закладених у самій людині, можна створити нову економічну основу сталого розвитку, який може підтримуватися протягом тривалого часу.

Висновки та перспективи подальших досліджень:

1. Людський капітал – це складна система економічна категорія, яка об'єднує структуру модулів конкретних економічних відносин з приводу людини як носія трудових функцій, знань, економічних інтересів та суспільного відтворення. Людський капітал як економічна категорія є носієм системних відносин відтворювального процесу суспільства, в якому відбувається включення індивідуальної форми праці в суспільну. Це дозволяє органічно поєднувати людський капітал із загальним процесом відтворення капіталу як чинника та умови забезпечення динамічного розвитку.

2. Теоретичні концепції категорії «людський капітал» головним чином зосереджені на розгляді людського капіталу в контексті сутності його економічної природи, акцентуючи увагу на трансформації з людського потенціалу в людський капітал через обіг фаз відтворення.

3. Перетворення робочої сили в людський капітал відбувається через ринок праці і включення цього капіталу в процес виробництва, у процесі чого визначається його вартість. Фаза обігу через ринок праці зумовлює капіталізацію людського потенціалу, що дає підстави співставляти перетворення робочої сили в людський капітал за формами товарного обігу, тобто перетворення товару (робочої сили) в гроші, і зворотне перетво-

рення грошей (людський капітал) в товар і далі в гроші. Із цього закономірно витікає висновок про те, що людський капітал реалізується в процесі трудової діяльності, тобто власником цього специфічного товару виступає зайняте населення.

Перспективами подальших досліджень доцільно визнати обґрунтування регуляторних заходів державної соціальної політики, здатних сприяти капіталізації в сфері соціально-трудових відносин та встановлення адекватної вартості людського капіталу.

Література

1. Новий тлумачний словник української мови: в трьох томах. – Т.3. – К.: Аконіт, 1999. – 792 с.
2. Економічна енциклопедія: в 3 т. / [редкол.: ...Мочерний С.В. (відп. ред.) та ін.]. – Тернопіль: «Академія», 2001. - Т.3. - 864с.
3. Пирожков С. И. Трудовой потенциал в демографическом измерении / С. И. Пирожков. – К.: Наукова думка, 1992. – 180с.
4. Економічна енциклопедія: в 3 т. / [редкол.: Мочерний С.В. (відп. ред.) та ін.]– Тернопіль: «Академія», 2001. - Т.1. – 2001. - 863с.
5. Маркс К. Сочинения / К. Марк, Ф. Энгельс [2-е изд.]. – М.: Государственное издательство политической литературы, 1961. – Т.24. – 648с.
6. Бузгалин А. В. Глобальный капитал / А. В. Бузгалин, А. И. Колганов. – М.: Едиториал УРСС, 2004. – 512 с.
7. Журавльова І.В. Управління людським капіталом підприємства. / І.В. Журавльова, А.В.Кудлай. – Харків: Вид. ХНЕУ, 2004. – 284с.
8. Николаев А. Б. Теория трудовой стоимости и современность / А. Б. Николаев. – М.: «Международные отношения», 2003. – 192с.
9. Ермоленко Г.Г. Формирование человеческого капитала в схеме воспроизводства валового общественного продукта. / Г.Г.Ермоленко // Экономика Крыма. - 2003. - №7. – С.18-27.
10. Марущак Н. П. Стратегія інноваційно-інвестиційного розвитку держави та її вплив на людський капітал / Н. П. Марущак // Вісник Хмельницького національного університету. – 2006. - №5 (84). - Т.2. — С.64-70.